

Torsdag med THORS

19.4.84

JOBSPOSTER från arbetsmarknaden ... ja, sådana har det kommit många i vår. Men JOB, han i Bibeln, har knappast något språkligt samband med våra JOBB, får vi veta i dagens Thors-text.

En läsare med bakgrund i mellersta Österbotten frågar, vad ordet **pa** "bruka" har för ett ursprung.

Pa (med kort a) är också för mig ett välbekant ord. Man säger t.ex. "Döm pa int' jar na to-ko" (de brukar inte göra något sådant). Jag har helt naturligt funderat över ursprunget till **pa**. Det är fullt klart för mig numera, att **pa** har uppkommit av det välkända **pläga**, som på flera håll i Norden (också i rikssvenska och norska dialekter) utvecklats till **pa** (ordet har under flitig användning "slitits ner" och uttalas enstavigt).

Samme läsare är intresserad av ordet **truga**, som ibland förekommer i betydelsen "trissa på en skidstav". Kan detta ord **truga** anses vara gängbart, frågar han, och vilket ursprung har det?

Truga (eller, måhända ofta-re, **tryga**) är såpass vanligt i rikssvensk skidterminologi, att det upptas i välkända ordböcker. Ordet anses vara besläktat med det norska **tro** "vattenränna" (som också fanns i fornsvenskan).

En annan läsare känner oro över att orden **arbete** och **arbeta** måhända är stadda i utdöende. Oron är befogad, eftersom det engelska lånordet **jobb** (och verbet **jobba**) har blivit mycket vanliga i nutidens svenska. Jag tror dock inte, att ordet **arbete** är på väg att trängas ut.

Om ursprunget till **jobb** kan sägas, att härstamningen från Bibelns **Job** är mycket oviss och att både svenska och engelska källor förnekar den. **Job** i Bibeln var för övrigt väl mest känd för sina olycksöden – mindre för att han drogs med "all mänsklig vedermöda" i form av arbete.

En tredje läsare tar upp uttalet av två österbottniska ortnamn. Det första är **Terjärvi** i norra Österbotten. Namnet uttalas "tärjär", och i riksspråkligt uttal har vi skäl att i göriligaste mån följa det dialektala monstret och säga "tärjär" eller "tär-jär". – Uttalet **Teerijärvi** bör inte användas. Det finns ingen orsak att bruka en rent finsk form för den svenska socknens namn, en form som dessutom inte svarar mot namnets ursprung. De äldsta skrivformerna visar tydligt att namnet ursprungligen är ett **Tervajärvi**.

Det andra namnet är **Köklot**, en stor ö ute i Kvarken. Det skall i enlighet med det lokala uttalet heta "köklor" (med hårt k och kort ö). Namnet är liksom åtskilliga andra i Kvarkens skärgård av finskt ursprung. Det är troligen ursprungligen ett **Kaukaluoto** "det fjärranliggande skäret".

"Vad betyder egentligen ordet **mondän**?", frågas det.

Det betyder "fin, elegant" (t.ex. "en mondän dam"). Ordet har **inte** samma ursprung som **modern**. Hos **mondän** finns en bibetydelse "som tillhör den fina och förmåna världen" – franskans **monde** betyder "värld", men också "umgänge, societet". Till detta **monde** hör adjektivet **mondain**, varav vårt lånord **mondän**.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

26.4.84

SUS OCH DUS kan det bli aktuellt med under 1 maj-firandet, och om ni undrar vad DUS egentligen betyder får ni svar i dagens Thors-text. Som också tar upp bl.a. skillnaden mellan PROMOVERA och BEFORDRA.

Uttrycket **leva i sus och dus** är givetvis välbekant, men vad är **dus** för ett ord, frågas det.

Dus förekom i äldre svenska i betydelsen "larm, stoj". Från 1700-talet framåt har **dus** väsentligen funnits i två uttryck: vårt nuvarande **sus och dus** och i det nu försvunna i **fullan dus** "i susande fart, i full fart". ("Burman rider av staden ut, han rider i fullan dus", som det heter i en gammal folkvisa.)

En annan läsare har med någon förvåning läst en notis, där det hette att KGB:s chef **promoverats** till marskalk. Han undrar dels, om texten innehåller ett översättningsfel, en oriktig översättning av engelskans **promote** "befordra, främja", dels om det svenska ordet bara kan begagnas i akademiska sammanhang.

Texten använder **promoverats** i stället för vårt **befordrats**. Det svenska ordet **promovera** används i nutiden uteslutande om de högtidligheter, då personer under traditionella ceremonier utnämns till doktorer (hos oss också till magistrar). Grunden för både vårt **promovera** och för engelskans **promote** är det latinska **promovere** "leda framåt".

Från en annan läsare kommer en fråga om uttrycket **hamna att betala** (och andra liknande uttryck som "hamna att göra något").

Uttryck av det slaget är inte ovanliga i vardagligt tal hos oss, men verkar stötande på åtskilliga. Jag skulle i stället säga **få betala** eller **bli tvungen att betala**. **Hamna på ett ställe** (t.ex.

"hamna på sjukhus") är ett helt normalt uttryck. I **hamna att betala** kan man säkerligen räkna med påverkan från det finska **joutua maksamaan**.

En annan läsare undrar vad ordet **konterfej** betyder och hur ordet böjs.

Konterfej "avbildning, porträtt" är lån från en form **contrefait** av det franska **contrefaire**, som i nutiden betyder "eftergöra, förfalska, imitera" – för många torde det engelska **counterfeit** "efterapning, förfalskning" vara bekant.

Det svenska **konterfej** används numera mest vardagligt och skämtsamt. Det böjs **ett konterfej, flera konterfej**.

Från samma håll kommer en fråga om ordet **byrå**. "Hur lyder det i pluralis (byråer, byråer)?"

Mobeltermen **byrå** har pluralis **byråer**, men **byrå** som en term för "kontor och liknande" lyder i pluralis **byråer**. Möbeltermen uttalas med tonvikt på första stavelsen. Hos oss och ibland i Sverige har termen **byrå** "kontor" accentuering på slutstavelsen, men i Sverige uttalas ordet också i denna betydelse oftast med tonvikt på **by-**, och det uttalet förekommer stundom hos oss.

Från helt annat håll kommer en fråga om ordet **patent** i betydelsen "utmärkt", "speciell", "säregen". Man kan t.ex. få höra: "Gunman, hon är patent, hon".

Det antas, att den här användningen av **patent** har utvecklats ur sammansättningar med **patent** (t.ex. **patentlås** o. dyl.)

"Varifrån kommer ordet **stobakoff** 'drummet'?", frågas det.

Ordet torde ha behandlats i spalten för länge sedan, men jag vill gärna nämna förklaringen en gång till.

Ordet **stobakoff** återgår på ett nyländskt dialektord **stobak** "drummet", som innehåller en fras **stå bak** "stå bakom". Sedan har detta **stobak** utbildats med den ryska ändelsen **-off**, som är vanlig i personnamn.

Carl-Eric Thors